

Straka, J.:

AZ OLVASÓI KATALÓGUSOK ELMÉLETI PROBLEMATIKÁJÁRÓL

Az olvasói katalógusok elméletének, módszertanának és technikájának kérdése tágabb értelemben összefügg a könyvtárügy új értelmezésével - és ennek megfelelően - a könyvtárügy és a könyvtári munka új feladataival. Míg korábban a könyvtárt olyan intézménynek tekintették, mely mechanikusan gyűjti és kérésre kölcsönadja a könyveket az olvasóknak, s a tulajdonképpeni könyvtári munka csupán a könyvek kezelésének technikai részére korlátozódik, tehát a könyvtári munkában a könyvtártechnika, illetve a katalógizálás elemei vannak túlsúlyban, addig ma a könyvtárügyet és a könyvtári munka minden elemét - tehát a könyvtártechnikát és a katalógusokat is - azoknak a művelődési és nevelési feladatoknak a szemszögéből nézzük, amelyeket a könyvtárak - a művelődési intézmények szélesebb keretei közt - az állam művelődési politikájának általános tervében betöltenek. Ezt a merőben forradalmi változást, mely a könyvtárügy értelmezésében bekövetkezett, úgy jellemezhetnénk, hogy a könyvtári munka súlypontját áttettük a "könyvvel való /technikai/ munkáról" - mellyel, az esetek túlnyomó többségében ki is merült a könyvtári munka - az "olvasóval való munkára", vagyis az irodalommal való foglalkozás formális részéről áttértünk annak tartalmi részére. A könyvtáraknak azzal a fő feladatával és céljával kapcsolatban, hogy könyvekkel segítsék az állampolgárok, azaz a könyvtár olvasóinak művelődését és nevelését, megváltozik a "könyvtártechnika" fogalma alá sorolt munkaterületek és segédeszközök értelmezése is; ezek a könyvtári munka korábbi öncélúsága és célja helyett olyan eszközökké válnak, amelyek a könyvtárak fő feladatát, vagyis a művelődési és nevelési folyamatot és az olvasóra való hatást szolgálják.

Ebben a megvilágításban és ebben a tágabb összefüggésben kell látnunk tehát az olvasói katalógusok problematikáját is.

Cikkemben elsősorban arra teszek kísérletet, hogy elméletileg felboncoljam az olvasói katalógusok kérdését és bizonyos javaslatokat tegyek a megoldásra.

Az egyik fontos kérdés, melyet mindjárt az elején meg kell oldanunk, az, hogy kit szolgáljanak a könyvtári katalógusok; vajon ezek elsősorban és főleg a könyvtáros segédeszközei-e, avagy az olvasószolgálatban van elsőrendű feladatuk? Ha erre a kérdésre azzal összefüggésben válaszolunk, amit fentebb mondtunk, a válasz kézenfekvő. A könyvtári katalógusok elsősorban az olvasók számára készülnek, mert azokat szolgálják közvetlenül, a végeredményben ez is a főfeladatuk. Amennyiben a könyvtárost szolgálják - a belső könyvtári munka ellátása céljából, - ezzel közvetve /de olykor közvetlenül is/ az olvasókat is szolgálják. N. K. Krupszkaja már az 1926-ban tartott II. Összoroszági Bibliográfiai Kongresszuson hangsúlyozta, hogy a katalógusoknak az olvasóval való foglalkozás munkáját segítő könyvtári eszközök és berendezések alkotó részévé kell válniuk: "A katalógusok kérdése - a közművelődési könyvtárak széles területén - rendkívül fontos. Olyan feltételeket kell teremtenünk, hogy az olvasás irányítása ne csak a könyvtáros vállain nyugodjék, hanem maga az olvasó is el tudjon igazodni a katalógusban, s ki tudja választani azt a könyvet, amelyre szüksége van."^{1/}

Ezért már az Októberi Forradalom óta nálunk és a Szovjetunióban egyaránt első helyen áll az olvasói katalógusok építésének kérdése. Ezzel a feladattal együtt azonban az is felmerül, hogy miképpen, milyen módszerekkel kell építeni az olvasói katalógusokat, hogy azok megfeleljenek a társadalmunkban folyó művelődési és nevelési feladatoknak. Ezzel a problematikával együtt merült fel a második világháború után a Szovjetunióban az ún. olvasói katalógusok kérdése.

Az olvasói katalógusok problémája igen bonyolult, s nemcsak az irodalom értékelésével és válogatásával függ össze... hanem belső kapcsolata van néhány elméleti és gyakorlati kérdéssel. Tény, hogy a katalógusok szerepének új értelmezése elsősorban abban nyilvánul meg,

^{1/} Trudü II. Vszeroszszijazskogo bibliograficeszkogo sz'ezda. /A II. Összoroszági Bibliográfiai Kongresszus anyaga./ Moszkva, 1929. Goszudarsztvennaja Central'naja Knizsnaja Palata, 9.lap.

hogy az egyes katalógusokat egyrészt az olvasók szempontjából való fontosságuk, másrészt a katalógusok rendszerében általában elfoglalt helyük, a végül az egyes könyvtár típusok katalógusrendszerében betöltött szerepük szempontjából értékelik; az új felfogás kifejezésre jut továbbá az egyes katalógusok strukturális felépítésében és külső elrendezésében is. Az olvasói katalógusok problémája összefügg továbbá az irodalom értékelésével és válogatásával, valamint azzal, hogy milyen módszereket alkalmazunk az irodalom tartalmának az olvasói katalógusokban való tükröztetésére. Ezekhez a pontokhoz tartoznak a különféle intézkedések és segédeszközök is - főleg a bibliográfiai segédeszközök - amelyeknek az a feladata, hogy a különféle típusú könyvtárakban, különösen pedig a közművelődési könyvtárakban biztosítsák és megkönnyítsék az olvasói katalógusok építését.

Először is nézzük meg, hogy miképpen nyilvánul meg a katalógus - mint elsősorban az olvasók szükségleteit szolgáló segédeszköz - új értelmezése az egyes katalógusfajták értékelésében. A régi, elavult felfogás és gyakorlat szerint a fő könyvtári katalógus és az a segédeszköz, amely a könyvtári állományt hozzáférhetővé teszi - a betűrendes katalógus, melyet a könyvtár egyik fő tartópillérének tekintettek. Ez teljes mértékben megfelelt a régi felfogásnak, mert a katalógusokat azelőtt kizárólag a könyvtáros segédeszközének tekintették, melyeket a belső könyvtári munka ellátására használtak. Ebben az esetben a betűrendes katalógus - az esetek túlnyomó többségében - valóban a legfontosabb katalógus. A betűrendes katalógusnak ez az előnyben részesítése - mint ahogy erre dr. Drtina^{2/} rámutatott - a német könyvtárügy hatásából és a tőkés országok könyvtárügyében megnyilvánuló formalista felfogásból eredt, mivel ezekben az országokban az olvasó érdekei a második helyre szorultak.

Amilyen mértékben erősödött azonban a könyvtárak művelő és nevelő feladata, és ahogy mind nagyobb és nagyobb lett a jelentősége annak, hogy az olvasókat könyvvel és egyéb kiadványokkal rendszeresen ellássák, olyan mértékben vált a betűrendes katalógus alkalmatlanná a könyv-

^{2/} Věcná katalogisace. Díl. I. Čast 1. - Katalog systematický. /Tárgyi katalogizálás, I.köt. 1.rész. - Szakkatalógus./ Praha, 1953. SPN. 8.lap.

tár új feladatainak ellátására; ekkor kezdtek előtérbe nyomulni a tárgyi katalógusok. Ez a folyamat szemléltetően dokumentálható a Szovjetunió könyvtárügyének fejlődésén. A szovjet könyvtárak az új feladatok ismeretében - mindjárt a forradalom után a tárgyi katalógusokat, ezek közül is elsősorban a szakkatalógust helyezték előtérbe, /noha a szakkatalógus a már akkor is elavult tizedes osztályozásra épült fel/, annak ellenére, hogy abban az időben az olvasói katalógusok, a katalógusrendszer és a fő katalógus kérdése még nem volt megoldva. Jellemző a könyvtártudomány elméletének bizonyos lemaradására, hogy az előbb említett kérdés, mely a gyakorlatban már megoldódott, /ha nem is teljesen következetesen/, csak a háború után nyert bizonyos elméleti megalapozást. Jellemző továbbá, hogy még a legújabb szovjet könyvtárosok elméleti munkáiban /így legutóbb például Samurinnak "A könyvtári katalógusok", Moszkva, 1946. é. munkájában/ is az az irányzat érvényesült, hogy a betűrendes katalógust tekintsék a könyvtár fő katalógusának. Nem véletlen, hogy a könyvtári katalógusok szerepének eddigi formalista értelmezését ért bírálat /főleg Samurin említett művének kritikája/, valamint az olvasói katalógusok létrehozásának elméleti és gyakorlati indokolása azt az időszakot előzi meg, illetve arra az időszakra esik, amikor a Szovjetunióban megindult a katalógusrendszerek elméletének kiépítése. Ez azért nem véletlen, mert az olvasói katalógusok problémája szorosan összefügg a katalógusrendszerek elméletével. Ilyen vonatkozásban eddig még nem vizsgálták az olvasói katalógusok problémáját.

Az új felfogás szerint a könyvtári katalógusok rendszerének fő láncszeme a szakkatalógus. A szakkatalógus azért fő katalógusa a könyvtárnak, mert tartalmi szempontból tükrözi és teszi hozzáférhetővé az állományt /ami megfelel a könyvtári munka új értelmezésének, vagyis annak, hogy a munka súlypontját az irodalom formai oldaláról átteszi annak tartalmi oldalára/, de mindenekelőtt azért, mert megfelel az olvasók önképzésével kapcsolatos követelményeknek. A szakkatalógus, a benne foglalt irodalom csoportosításával annak a szükségességnek felel meg, hogy a világot a tárgyak és jelenségek természetes, szisztematikus összefüggéseiben ismerjük meg...; de a szakkatalógus felépítése megfelel a könyv segítségével történő művelődés pedagógiai elveinek

is, mert lehetővé teszi, hogy az egyes főosztályokon belül az irodalmat az általánostól a speciális felé, az egyszerűtől az összetett felé, a könnyebbtől a nehezebb felé való haladás pedagógiai elvei szerint osszuk be, illetve biztosítsuk, hogy az olvasó ilyen sorrendben tanulmányozza. A szakkatalógus tehát tipikusan olvasói katalógus, s így természetes, hogy az olvasói katalógusok elméletének kidolgozásánál a fő figyelem erre a katalógusra irányult /ld. az idevonatkozó vitát a "Bibliotekar" című folyóiratban/.

A tárgyszó-katalógus - mint a második tárgyi katalógus - tartalmi szempontból teszi ugyan hozzáférhetővé a könyvállományt, de nem felel meg a rendszeres megismerés és tanulmányozás alapvető követelményének, hanem az irodalmat az egyes tárgyak és jelenségek szerint osztályozza; a tárgyak és jelenségek azonban nincsenek szisztematikus összefüggésben és nem egymás után következnek /ugy, ahogy a természetben és a társadalomban, és ahogy ezeket meg kell ismernünk és tanulmányoznunk/, hanem tárgyszó összefüggést mutatnak. Ezért a tárgyszó-katalógus nem fő tárgyi katalógus, s így nem is fő katalógusa a könyvtárnak, hanem csupán a szakkatalógus segédkatalógusa. Ezt a katalógust mindenekelőtt a szakkönyvtárakban használják /jobban mondvá kellene használni/, ahol módot ad az olvasónak ahhoz, hogy valamely kérdés vagy tárgy irodalmában gyorsan tájékozódhassék. Az egyetemes jellegű könyvtárakban ez a katalógus, bizonyos mértékig, a szakkatalógushoz készült tárgymutatóval pótolható.

A betürendes katalógus a könyvtár állományát formális szempontok szerint tükrözi és az irodalmat a szerzők, /egyéni szerző, szerzői munkaközösség, testületi szerző/, illetve a szerző nélküli műveknél a cím szerint osztályozza. Az irodalom rendszeres tanulmányozása szempontjából ennek a katalógusnak minimális jelentősége van; elsősorban tájékoztató segédeszközüül szolgál, amely arra ad választ, hogy valamely mű megvan-e a könyvtár állományában. Ezzel tulajdonképpen ki is merül az olvasónak nyújtott szolgálata.

A katalógusoknak ebből az új értékeléséből - vagyis abból, hogy milyen jelentőségük van az olvasó szempontjából - indul ki a katalógusok rendszerének elmélete, mely meghatározza az egyes katalógusok profilját, továbbá a fő és segédkatalógusokat és azoknak kölcsönös funkcionális összefüggését. A legszélesebb értelmezésben vett katalógus-

rendszerint azonban az egyes könyvtártípusok szerint alakítják; ebben az esetben szűkebb értelemben vett katalógusrendszeréről beszélünk... A katalógusrendszernek az egyes könyvtártípusok szerint történő konkrét meghatározása alapján szabták meg a Könyvtári technika minimumában az egyes szovjet közművelődési könyvtárak katalógusainak minimális számát is /fajta és szám szerint/.

Hogy az egyes katalógusok milyen helyet foglalnak el a könyvtári katalógusok rendszerében, azt aszerint állapítjuk meg, hogy milyen feladatot töltenek be az olvasók önképzése terén...

A könyvtári katalógusok formalista értelmezéséből - vagyis abból, hogy a katalógus kizárólag tájékoztató eszköz, melynek nincsenek művelődési és nevelési célkitűzései - adódott a katalógusok objektivizmusa, mely főleg abban nyilvánult meg, hogy az olvasói katalógusba felvették az egész könyvállományt. Így a katalógusok - főleg a szakkatalógus, mint fő olvasói katalógus, - objektíven tükrözték ugyan a könyvtárban meglévő teljes állományt, de nem feleltek meg az olvasói katalógussal szemben támasztott fő követelménynek, vagyis annak, hogy segítséget nyújtsanak az olvasóknak valamely szakterületre, tárgyra, vagy kérdésre vonatkozó irodalom kikereséséhez. Ez főleg azzal magyarázható, hogy a katalógus az értékes és jó irodalom mellett tudományos és politikai szempontból elavult anyagot, sőt olykor ballasztot is tartalmazott, mely az olvasót félrevezette és a további tanulmányozástól elriasztotta. Az objektivista módon értelmezett és szerkesztett katalógusnál olyan mértékben szaporodtak a könyvek kikeresésével járó nehézségek, amilyen mértékben növekedett és anyagában gazdagabbá vált a katalógus. Ezzel szemben az olvasói katalógusnak éppen az a feladata, hogy segítséget nyújtson a katalógusba felvett könyv- és egyéb anyag kiválasztásához. Az olvasói katalógus egyik alapvető vonása tehát az, hogy válogatott jellegű; a válogatás bizonyos szempontok szerint történik, melyek közt fő helyet foglal el a tudományos, továbbá a politikai, időszerűségi, valamint az olvasói szempont.

Bizonyára nem lenne értelme, hogy e téziseket részletesebben indokoljuk, mert a mondottak általánosan ismertek és kellő kifejtésben megtalálhatók az olvasói katalógusról szóló szakirodalomban.^{3/} Az in-

^{3/} ld. a következő lapon.

dokolás helyett vegyük inkább szemügyre azt a problematikát, amely az olvasói katalógusnak ezzel a fontos vonásával összefügg.

Vizsgáljuk meg előszörban azt, hogy miképpen nyilvánul meg a válogatás elve az egyes katalógusokban, főleg pedig az egyes könyvtár-típusok katalógusainak rendszerében.

Kutatásaink során a szak- és betűrendes katalógusra szoritkozunk. Az eddigi felfogás szerint az irodalomválogatás kritériumainak - mind a két fajtájú katalógusnál - azonosaknak kell lenniök; mind a szak-katalógusnak, mind a betűrendes katalógusnak azonos mennyiségű irodalmat kell felölelnie. Azt mondtuk, hogy a szakkatalógus a fő olvasói katalógus, így tehát teljes mértékben el kell végeznünk a válogatást az irodalom tudományos értéke és politikai időszerűsége szerint, figyelembevéve a katalógus használóinak szempontjait; az olvasóknak olyan irodalmat kell nyújtanunk, amely az adott szakterület, tárgy, ill. kérdés szempontjából fontos, tudományos és politikai vonatkozásban időszerű és értékes. Az olvasó akkor keresi fel, ill. akkor veszi igénybe a szakkatalógust, ha valamely szakterület, tárgy, vagy kérdés kutatásához akar hozzáfogni, de nem ismeri azt az irodalmat, amelyet ehhez át kellene tanulmányoznia, ill. olvasnia. Ezért éppen itt, a szakkatalógusban kell feltárni az olvasó számára az adott szakterület tanulmányozásához szükséges fontos és értékes irodalmat; ennek ugy kell történnie, hogy az megfeleljen a pedagógiai követelményeknek és abban a sorrendben következzen, ahogy az olvasónak az anyagot olvasnia kell.

Ezzel szemben a betűrendes katalógusnak, - mint olyannak, amelyben az anyagot formálisan csoportosítják - éppen ellenkezőleg, mindenekelőtt tájékoztató feladata van. Az olvasó a betűrendes katalógust akkor veszi igénybe, ha meg akarja állapítani, hogy megvan-e a könyvtárban egy bizonyos könyv, vagy más nyomatvány; ezért ezzel

3/ Lásd főleg: Drtina, J.: Věcná katalogisace. Díl I. Část 1. - Katalog systematický. /Tárgyi katalogizálás. I.köt. 1.rész. - Szakkatalógus./ Praha, 1953. SPN, 8-13.lap; Ambarsumjan, Z. N.: Osznovnye voproszú teorii katalogov szovetszkih bibliotek. /A szovjet könyvtárak katalóguselméletének alapvető kérdései./ Bibliotekar', 1951. 4.sz. 27-32.lap.

a katalógussal szinte nem is lehet az olvasást irányítani. Ezért, nézetünk szerint, helytelen, ha az olvasói betűrendes katalógusnál ugyanazokat a válogatási kritériumokat használják - és ráadásul még ugyanolyan mértékben, - mint az olvasói szakkatalógusnál. Ebben az esetben a válogatási szempontoknak csupán arra kellene szorítkozniuk, hogy a könyveket eszmei értékük és politikai időszerűségük szempontjából értékeljék, tehát ennek az elvnek elsősorban a társadalomtudományi irodalomnál van jelentősége. A betűrendes katalógusból csak a politikailag reakciós és kifogásolható irodalmat, továbbá a tudományos szempontból reakciós és az eszmei, illetve művészeti értéket nem képviselő selejtirodalmat kellene kiiktatni. Nézetünk szerint helytelen lenne csökkenteni a betűrendes katalógus tájékoztató értékét, mert ez a vonás képezi a szóbanforgó katalógus alapját és leg-sajátságosabb feladatát.

Itt azt az ellenvetést lehetne tenni, hogy a könyvtár állományában lévő könyveket illetően a szolgálati betűrendes katalógus ad felvilágosítást...; ez a gyakorlat azonban bizonyos nehézséget jelent az olvasó számára és nem is terjedt el nálunk, tekintettel arra, hogy országunkban nincs eléggé kifejlődve az olvasóval való egyéni foglalkozás. Tapasztalattól azt is tudjuk, hogy az olvasó - legyen annak bármi oka is - nem fordul más katalógushoz, csak ahhoz, amely közvetlenül kezéig ér.

Mindazt azonban, amit mondottunk, nem vehetjük abszolút értelemben. Az anyagválogatás kritériumai, főleg pedig a szakkatalógus számára történő válogatás szempontjai, valamint az a mérték, amelyet érvényesítünk, elsősorban az egyes könyvtártípusok, de nem utolsósorban az egyes könyvtárak feladatai és feltételei /az állomány nagysága/ szerint változik. Az olvasói katalógus részére történő válogatás kritériumainak meghatározásánál /és természetesen a szerzeményezési politikánál is/ elsősorban a könyvtár olvasóinak szempontjai mérvadók. Az olvasói szempont könyvtártípusok szerint változik, tehát másféle lesz a tudományos könyvtárakban és másféle a közmuvelődési könyvtárakban...

.....

Az olvasói katalógusok számára történő válogatást gyakran igen

szűken, vagyis úgy értelmezték, hogy azokba csak a politikai és tudományos szempontból legjobb, legidősebb irodalom osztható be; ezáltal az olvasói katalógusok értéke és hatékonysága gyakran csökkent, mert a könyvállománynak csak egy kis részét ölelték fel. Az olvasói katalógusokba nem vették fel a régebbi könyveket, amelyek bizonyos szempontból elvesztették ugyan jelentőségüket, de amelyek - ennek ellenére - igen értékes, főleg tényyszerű adatokat tartalmaztak. A szépirodalomnál a válogatást pedig egyenesen csak a teljesen "tisztá" szerzőkre korlátozták /és itt még a klasszikusokra is sor került/ és mellőzték azoknak a szerzőknek haladó műveit, akiknek fejlődése nem volt egyértelmű /ez a kérdés természetesen már inkább a kulturális örökség kérdésével függ össze/.

Az így értelmezett szakkatalógusnak valamiféle ajánló bibliográfiává kellett volna lennie, melynek válogatását módfelett szűken értelmezték. Sőt, egyes könyvtárosok a szakkatalógust sajtósági fajta-ju ajánló bibliográfiának tekintették. Firszov bírálja az olvasói katalógusok válogatott jellegének ilyen szűk értelmezését és ezt mondja: "Mindmáig érvényben van az az olvasói katalógusok szervezésére vonatkozó utasítás, mely korlátozza a könyvállomány felvételét, a katalógusokban való tükrözését és az irodalomnak az olvasók által való felhasználását."^{4/}

A szovjet könyvtárosok joggal bírálták az olvasói katalógusba kerülő anyag válogatásának szűk kritériumait. A válogatásnál az alapvető szempontokból kell ugyan kiindulnunk, de emellett figyelembe kell vennünk a könyvtár típusát, valamint az egyes könyvtárakra váró konkrét feladatokat és a munka feltételeit is.

Az olvasói katalógusok építésénél felmerülő nehézségek egyike éppen abban rejlik, hogy a könyvtárosnak magának kell megbirkóznia a

^{4/} Firszov, G.: Преодоление элементу формализма в преподавании библиотечоведения /Küzdjük le a könyvtáros-oktatás formalista elemeit!/- Bibliotekar", 1957. 1.sz. 10.lap. A szóbanforgó utasításon a következő rendelkezés értendő: "Об организационнй систематизации каталогов в массовых библиотеках. Инструкција." /Olvasói katalógusok szervezése a közművelődési könyvtárakban. Utasítás./ Moszkva, 1952. 12.lap.

könyvek értékelésének feladatával, ami különösen a régi anyag válogatásánál igen nehéz és felelősségteljes munka. Igaz ugyan, hogy a legértékesebb irodalmat újra és újra kiadják, de vannak olyan könyvek is, amelyeket nem lehet olyan gyakran újra megjelentetni, de amelyeknek mégis megvan a helye az olvasói katalógusokban. Ezt a hibát követik el többnyire azok a könyvtárosok, akik úgy építik az olvasói katalógust, hogy az új irodalommal kezdik - és azt rendszerint kivétel nélkül be is sorolják a katalógusba - és nem az egész állományból végzik a válogatást. Magától értetődik, hogy az olvasói katalógus építését az új irodalommal kell kezdeni, mely nagy többségében értékes és megfelel az olvasói katalógus számára történő válogatás kritériumainak; ezzel egyidejűleg azonban vissza kell nyulnunk a régi állományhoz is. Természetes, hogy a könyvtáros feladata az újonnan megjelent irodalomból történő válogatásnál jóval könnyebb. /A későbbiekben bemutatunk néhány olyan segédeszközt, amelyek lehetővé teszik, hogy már a könyvtár szerzeményezési politikája által biztosítva legyen az olvasói katalógusok számára a szükséges irodalom, nehogy a válogatás azokból a szubjektív módon kiválasztott könyvekből történjék - melyek a piacon megjelentek. Végeredményben ez is fontos összefüggés: az olvasói katalógusok és a szerzeményezési politika közti összefüggés./ Itt sem szabad azonban elfelejtenünk, hogy az újonnan megjelent könyvek is gyorsan elavulnak, /főleg az egyes szakterületeken/, s ezért az olvasói katalógusokat - elsősorban pedig a szakkatalógust, - állandóan felül kell vizsgálnunk, azonnal kiiktatva az elavult könyveket, mihelyst új irodalommal helyettesíthetők; a selejtezést tehát nem csupán az ideológiailag és politikailag kifogásolható irodalomra, illetve a reakciós könyvekre kell korlátoznunk.

Összefoglalva a szak- és betűrendes olvasói katalógus válogatási elveire vonatkozó vizsgálódásainkat abból a szempontból, hogy milyen helyet foglalnak el a könyvtári katalógusok rendszerében, megállapíthatjuk, hogy az olvasói katalógusokba történő válogatás kritériumait katalógusfajtként külön-külön kell meghatároznunk, abból kiindulva, hogy milyen feladatot töltenek be a könyvtár olvasószolgálatában; ennek alapján a szakkatalógusnál, mint fő olvasói katalógusnál, mélyebben hatoló értékelést és gondosabb válogatást kell végeznünk;

ennek megfelelően a válogatás elvei /az irodalom politikai, tudományos és pedagógiai értéke szempontjából/ "szigorubbak", míg a betürendes katalógusnál - tekintettel e katalógus formális, tájékoztató jellegére - "enyhébbek" lesznek; a betürendes katalógusból csak a politikailag kifogásolható, tudományos szempontból reakciós, illetve selejtes könyveket kell kiiktatni. Röviden: az anyagválogatás elvei mások a betürendes katalógusnál és mások a szakkatalógusnál; a különbség az alkalmazás mértékében van.

A szóbanforgó két olvasói katalógusnál alkalmazandó válogatási elvek különbözni fognak továbbá a könyvtár típusa, az anyag összetétele, a könyvtár specifikus feladatai és a munka feltételei szerint.

Az olvasói katalógusok problematikája összefügg végül azzal is, hogy miképpen rendezzük el az anyagot a szakkatalógusban, továbbá milyen módszerekkel ismertetjük az olvasói katalógusokba foglalt irodalom tartalmát és milyen külső formát adunk az olvasói katalógusoknak.

Röviden nézzük meg ezeket a kérdéseket.

Az, hogy milyen módon rendezzük el az anyagot a fő olvasói katalógus szerepét betöltő szakkatalógusban, nagyon fontos szempont, mert ettől függ, hogy az olvasó könnyen, vagy nehezebben tudja-e majd a könyveket kiválasztani és felhasználni. Ez a probléma összefügg egyrészt a szakkatalógus strukturájával, a helyes rendszer megválasztásával, valamint azzal, hogy milyen az ide sorolt anyag aránya a könyvtár egész állományához viszonyítva, illetve, hogy miképpen történik az utalás a rokonszakokra; összefügg továbbá azzal is, hogy milyen az anyag elrendezése a szakkatalógus egyes szakjaiban. Olyan elrendezést kell választanunk, amely legkevésbé formális; tehát ne legyen se betürendes, se kronológikus /mindegy, hogy emelkedő, vagy eszkendő/, hanem olyan, amely az olvasót valamely szakterület, tárgy vagy kérdés tanulmányozásában a pedagógiai elvek szerint - az általánostól a speciálisig /ez eleve adva van a katalógus lényegével/, a könnyűtől a nehézig, az alapvető irodalomtól a magasabb színvonalú irodalomig - vezeti; a csoportosításnak olyannak kell lennie, hogy az olvasói szakkatalógus egyes szakcsoportjai bizonyos mértékig olvasási tervet képezzenek, melynek alapján az olvasó - elő- és szakképzettség szerint - megkezdheti a tanulmányozást. Magától értetődik, hogy a katalógus további gyarapodásával meg

kell változtatnunk a szakcsoportok elrendezését is. Ezért, éppen úgy, ahogy állandóan revideálnunk kell a szakkatalógust a válogatás szempontjából, ugyanúgy párhuzamosan felül kell vizsgálnunk az olvasói szakkatalógust az anyag elrendezése és belső strukturája szempontjából.

Az olvasói katalógusok - mindenekelőtt pedig az olvasói szakkatalógus - minőségi színvonalának emelésénél nagy jelentősége van a könyvek tartalmi megvilágítására vonatkozó módszereknek - a címleírás annotációval való kiegészítésének. Az annotáció módot ad arra, hogy az olvasó gyorsabban és könnyebben eligazódhassék az irodalomban és maga bírálhassa el /főleg a könyv általános jellemzése és olvasói rendeltetése alapján/, hogy milyen irodalmat kell tanulmányoznia és munkájának milyen sorrendet kell követnie.

Hátra van még az utolsó kérdés, vagyis a könyvtárak olvasói katalógusának építéséhez szükséges segédkönyvek és egyéb segédeszközök ismertetése.

Amikor az olvasói katalógusok válogatott jellegéről beszéltem, rámutattam arra, hogy az olvasói katalógus részére szánt anyag válogatási elveit nem lehet azonosítani az ajánló bibliográfiákba kerülő irodalom kiválasztásának elveivel. Ez azzal magyarázható, hogy a bibliográfia többé-kevésbé az olvasók valamely konkrét csoportjához szól, míg a katalógus, főleg a nagyobb egyetemes jellegű könyvtárakban, valamennyi olvasót kell hogy szolgálja, tekintet nélkül arra, hogy az olvasók nem egyformán fejlettek; az olvasói katalógust ezenkívül még a könyvtár anyagának terjedelme is korlátozza. Ennek ellenére azonban vannak bizonyos azonos vonások az olvasói katalógusok, ill. az ajánló - főleg válogatott - bibliográfiák összeállításának elveiben, úgy, hogy ezek a bibliográfiák értékes segédeszközként szolgálnak az olvasói katalógusok készítéséhez...

Az olvasói katalógusok készítése szempontjából a legértékesebb bibliográfiai segédeszköz a mintakatalógus, mely magában foglalja az irodalomnak ezt a minimumát, melynek egy meghatározott típusu könyvtár állományában meg kell lennie és amelynek ugyanakkor szerepelnie kell az olvasói szakkatalógusban is. Ezzel azonban még nem merült ki a mintakatalógusok jelentősége. Értékek többek között abban rejlik,

hogy a bennük foglalt anyag helyes elrendezésével példaként szolgál-
nak az olvasói szakkatalógus strukturális felépítéséhez. Gondolok itt
"A járási könyvtár mintakatalógusá"-ra, mely most már második kiadás-
ban jelenik meg a Szovjetunióban.

Említettem, hogy az olvasói szakkatalógusba felveendő anyag vá-
logatása és értékelése /de annak elrendezése is/, rendkívül felelős-
ségteljes és nehéz munka. És éppen itt segítenek a mintakatalógusok,
amelyek a munka legnagyobb részét elvégzik a könyvtáros helyett, mert
a könyvtárosnak természetesen nem lehet olyan sokirányú szakképzettsé-
ge, mint azoknak a különféle tudományos szakterületeken működő szakér-
tőknek, akik a mintakatalógus kidolgozásában résztvettek.

Nem kétséges, hogy olvasói katalógusaink, de általában összes ka-
talogusaink hibáinak legnagyobb része abban rejlik, hogy nincsenek az
egyes közművelődési könyvtártípusok számára szóló mintakatalógusok.

A mintakatalógusok főleg azért fontosak, mert felölelik a régebbi
irodalmat is.

A folyamatosan megjelenő irodalomnak az olvasói katalógusok számá-
ra történő válogatása és besorolása szempontjából a legnagyobb jelentő-
sége a központi feldolgozásnak van. A nyomtatott katalóguscédulák alkal-
mazása magas színvonalat biztosít az olvasói katalógusoknak, mert ga-
rantálja a helyes szakbeszámítást és az annotáció segítségével feltárja
a mű tartalmát. E mellett a nyomtatott katalóguscédulák külső kiállítá-
sa szebb és áttekinthetőbb, mint a géppel írott céduláké.

Itt most nem foglalkozhatunk behatóan az országunkban folyó köz-
ponti feldolgozás problematikájával.^{5/} Ezzel kapcsolatban csak egy kö-
rülményre hívom fel a figyelmet. A Szovjetunióban a közművelődési
könyvtárak szükségleteit szolgáló, központilag készülő nyomtatott ka-
taloguscédulák könyvtártípusok /területi, járási, községi könyvtárak/
szerint differenciálódnak, úgy, hogy ezek a több sorozatban készülő cé-
dulák tulajdonképpen folytatását jelentik a szóbanforgó könyvtártípusok
számára készült mintakatalógusnak.

5/ Ide vonatkozóan lásd Straka, J. - Zavřel, J.: Důležitě pomůcky pro
práci našich knihoven. /Fontos segédeszközök könyvtáraink számára./
című cikkét /Čtenář, 1955/, ahol ezek a kérdések részletes megtár-
gyalásra kerültek és a szerzők javaslatot tettek a megoldására.

Nálunk a központi katalogizálás egybe van kapcsolva a regisztráló bibliográfiával, és a nyomtatott katalóguscédulákon az állam könyvtermelésének jelentős része jelenik meg. Ezzel azonban a központi feldolgozás nem segíti az olvasói katalógusok számára történő válogatást és így ez utóbbi teljes egészében a könyvtáros vállaira nehezedik. Tekintettel arra, hogy a mi körülményeink közt nem lehet megvalósítani azt, hogy a közművelődési könyvtárak egyes típusai számára sorozatok formájában történjék a központi katalogizálás, nézetem szerint a regisztráló bibliográfia orgánumaiban és a nyomtatott katalóguscédulákon egy olyan különleges megjelölést lehetne alkalmazni, /egyezményes jelekkel/, mellyel ajánlani lehetne az irodalmat a közművelődési könyvtárak egyes típusai számára; ezzel elérhetnénk, hogy a központi feldolgozás legalább ily módon differenciálódna a közművelődési könyvtárak egyes fajtái szerint.

Ez az intézkedés, - a mintakatalógusokkal együtt - biztosítaná, hogy az olvasói katalógusok minden könyvtárba bevezethetők lennének és az olvasói katalógusok minőségi színvonala nagymértékben emelkedne.

A javasolt megoldás természetesen nem küszöbölné ki azokat az egyéb akadályokat, amelyek a központi feldolgozás során készített nyomtatott katalóguscédulák felhasználását gátolják,^{6/} bár az említett korlátok leküzdése lehetséges és reális és ha valóban megtörténne, megnyílna az út az olvasói katalógusok minőségének emeléséhez és ahhoz, hogy a könyvtárak hathatósabban szolgálnak az olvasók önképését.

.....

= Knihovnik, 1957. 4.sz. 110-113.lap.
1957. 5.sz. 137-139.lap.

---

^{6/} Erről ld. az 5.lábjegyzet alatt közölt cikket.